

Over Kleine Karekieten en Koekoeken

S. Braaksma

In de jaren vijftig heb ik op verzoek van de koekoekkenner W.P.J. Hellebrekers vrij veel aandacht besteed aan het voorkomen van verschillende soorten pleegouders van Koekoeken in ons land. In latere jaren heb ik hieraan door diverse omstandigheden helaas veel minder kunnen doen. Eén van deze omstandigheden is dat de Koekoek in mijn woongemeente (Nieuwegein) slechts in een vrij klein aantal voorkomt. Ik heb hier zelf voor 1980 slechts één keer een nest met een jonge Koekoek gezien, namelijk op 29 juli 1978 toen mij door de bosopzichter J.M. Klees een exemplaar werd aangewezen in het nest van een Heggemus op het landgoed Rijnhuizen. Deze door mij geringde vogel is helaas vlak voor het uitvliegen gestorven.

Sedert enkele jaren ben ik nu ook in het gelukkige bezit van een vergunning om vogels te ringen op een ander terrein in deze gemeente dat niet voor het publiek toegankelijk is, namelijk het terrein van het Watertransportbedrijf Rijn-Kennemerland bij Jutphaas.

Op dit terrein wordt water uit het aangrenzende Lekkanaal voorgezuiverd en daarna doorgepompt naar de duinen in Kennemerland. Er bevinden zich behalve pompinstallaties 'fabriekshallen', opslagplaatsen, kantoorgebouwen, laboratoria en bedrijfswoningen ook waterbassins met aan- en afvoerkanalen en slibvelden. Het geheel is ingepast in een parklandschap dat naast houtsingels, gazons en bosjes ook met riet omzoomde sloten en dito vijvers omvat.

Het ± 25 ha grote WRK-terrein oefent een duidelijke aantrekkingskracht uit op diverse vogelsoorten. Voor wat het broedseizoen 1983 betreft kan bijvoorbeeld worden vermeld dat er op de slibvelden onder meer twee of drie paar Kleine Plevieren en een klutenpaar huisden. De Kluten, die voor zover ons bekend is, nog nooit eerder in de gemeente Nieuwegein hadden genesteld, hebben in tegenstelling tot de Kleine Plevieren overigens, helaas geen jongen grootgebracht (het legsel is wellicht in de steek gelaten vanwege een te hoog opschieten van de begroeiing).

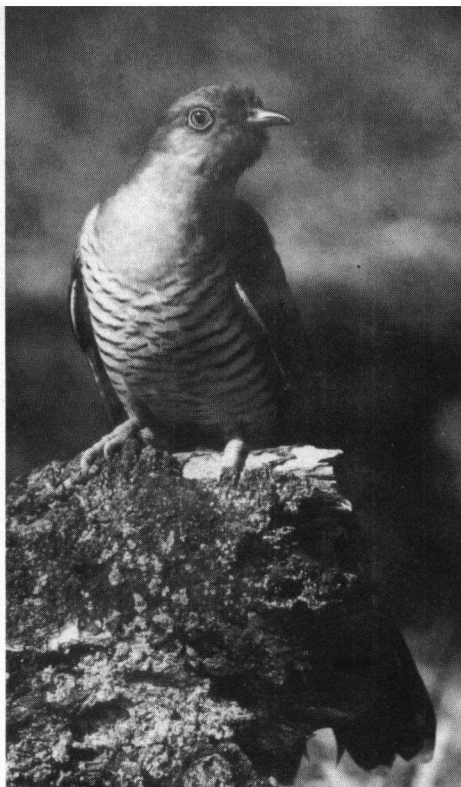
Uit geraadpleegde literatuur blijkt dat Kleine Karekieten vaak opvallend dicht bij elkaar piegen te broeden.
Foto: Fred Hess.

Dit verhaal gaat echter niet over steltlopers, maar over Kleine Karekieten en Koekoeken. Zodoende van de slibvelden terug naar de eerdergenoemde vijvers. Er zijn er in totaal drie waarvan globaal genomen de kleinste een diameter heeft van circa 40 en de grootste van circa 100 meter. In 1979 hoorde ik van iemand, dat hij in het riet langs één van deze vijvers een jonge Koekoek had aangetroffen in het nest van een Kleine Karekiet. Hij vertelde mij dit toen de Koekoek al was uitgevlogen.

Naar aanleiding van deze mededeling hebben mijn ring-partner Cor van Leeuwen en ik in de jaren 1980 tot en met 1982 wat meer aandacht besteed aan de rietkragen langs de sloten en rondom de vijvers. Dit leverde ons toen wel een aantal nesten op met ringbare jonge Kleine Karekieten, maar helaas geen enkel nest met een Koekoek. Er waren overigens tijdens de broedtijd wel weer geregeld Koekoeken op het terrein aanwezig. Op 24 juli 1982 vinggen wij in de bosjes bij één van de vijvers een exemplaar in een invliegnet. Het was een vliegvlug jong, dat wij even te voren om voedsel hadden horen bedelen. Nadat wij de jonge Koekoek geringd los lieten, vloog deze regelrecht naar een Kleine Karekiet die kort bij het net had zitten alarmeren. Daarna vloegen deze beide vogels samen weg. Er was hier in 1982 dus hoogstwaarschijnlijk toch weer ten minste één karekieten-koekoeksjong grootgebracht.

Ons besluit om in 1983 de rietkragen eens echt grondig te onderzoeken leverde verrassende goede resultaten op. Om dit te illustreren heb ik mijn dagboekgegevens die hierop betrekking hebben hierna samengevat.

Van de circa 90 in Europa vastgestelde waardvogels bij de Koekoek zijn er in Nederland ten minste 36 waardvogelsoorten vastgesteld.
Foto: Piet Munsterman.

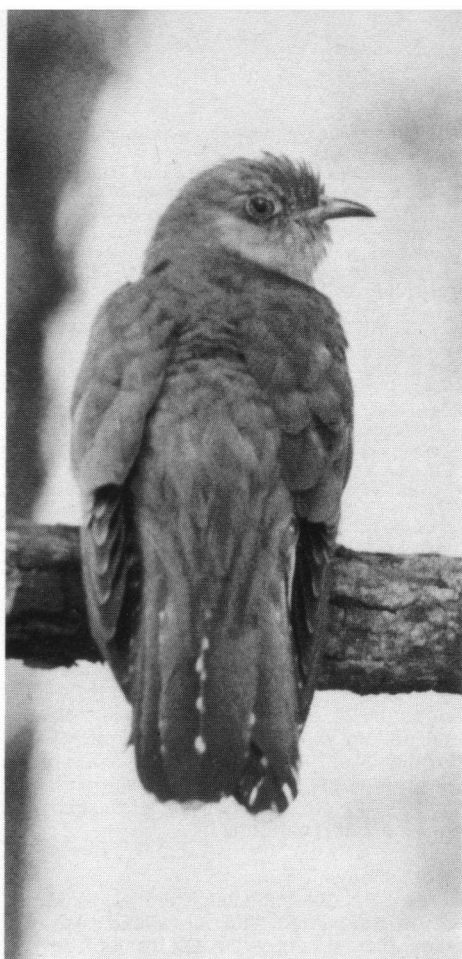
- 4 juni: 1 ♂ en 1 ♀ Koekoek roepend in de rietkragen, waarin tevens 9 à 10 zingende Kleine Karekieten aanwezig; van zeven door ons gevonden kleine karekietennesten zijn er twee leeg (= pas voltooid), de overige bevatten eieren van Kleine Karekieten; en één hiervan tevens een koekoeksei.
- 11 juni: in alle eerder gevonden karekietennesten zijn nu eieren en/of jonge vogels aanwezig; het koekoeksei is uitgekomen; er bevond zich één jonge Kleine Karekiet bij de Koekoek, deze is door mij overgeheveld naar een naburig nest met vier jonge karekieten (en is daar later vliegvlug geworden); wij hebben nog 3 'nieuwe' nesten ontdekt, waarvan 1 met eieren van een Kleine Karekiet, 1 met 1 koekoeksei en 1 met een jonge Koekoek!
- 14 juni: de 1e Koekoek geringd; en een 'nieuw' kleine karekietennest met eieren gevonden.
- 16 juni: nog 2 Koekoeken geringd, waarvan 1 in een nog niet eerder door ons ontdekt klein karekietennest (het vierde koekoeksei is nog niet uit) verder een 'nieuw' klein karekietennest met eieren ontdekt.
- 18 t/m 25 juni: afwezig (vacantie).
- 26 juni: de eerste door mij geringde jonge Koekoek is niet meer in het nest aanwezig (uitgevlogen?); het nest is duidelijk opgelapt en bevat nu weer 2 eieren van de Kleine Karekiet; het vierde door ons ontdekte koekoeksei is uitgekomen, het ± 1 week oude jong heb ik geringd.
- 2 juli: met mijn zoon de dertien eerder gevonden kleine karekietennesten geïnspecteerd en tevens naar nieuwe nesten gezocht, met als resultaat in totaal 6 lege en 11 'volle' nesten; in vijf van de zes lege nesten waren kennelijk jonge vogels aanwezig geweest, (twee hiervan hadden wij nog niet eerder ontdekt!), het zesde nest was kennelijk pas voltooid; van de elf overige nesten zijn er drie met eieren, waarvan in twee tevens een koekoeksei, vijf nesten met jonge Kleine Karekieten en drie nesten met elk een jonge Koekoek, waarvan wij er vandaag twee van een ring hebben voorzien.
- 9 juli: er is weer een koekoeksei uitgekomen.

- 16 juli: in het hiervoor genoemde nest een jonge Koekoek geringd.
- 30 juli: twee nieuwe nog lege kleine karekietennesten gevonden, verder drie nesten met eieren en twee nesten met jongen van deze soort en in één van de nesten tevens een niet uitgekomen koekoeksei (ook in een eerder gevonden nest is nog een niet uitgekomen koekoeksei aanwezig).
- 6 augustus: de kleine karekietennesten geïnspecteerd, waarbij twee niet uitgekomen koekoekseieren meegenomen ten behoeve van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie; in de bossjes op het W.R.K.-terrein vandaag een jonge Koekoek gehoord en een oude Koekoek gezien.
- 13 augustus: In enkele kleine karekietennesten nog wel jongen van deze soort, echter geen eieren of jongen van Koekoeken meer aanwezig; in de struiken wel een jonge Koekoek gezien in gezelschap van een Kleine Karekiet en op een slijbveld een vliegvlugge jonge karekiet gevangen en geringd, die in het gezelschap vertoefde van 2 Paapjes — wellicht de pleegouders van deze vogel — (er hebben voor zover ons bekend is geen Paapjes op het WRK-terrein gebroed).

Wat de nestcontroles betreft kan nog worden vermeld dat tijdens deze controles behalve de zeven hiervoor genoemde jonge Koekoeken ook 41 jonge Kleine Karekieten van een ring zijn voorzien. Verder ringden wij in juli en augustus 22 vliegvlugge karekieten die wij met behulp van invliegnetten vingen. Het is opvallend dat door ons toen geen enkele vliegvlugge jonge Koekoek is waargenomen. Op 16 juli werd voor het laatst de roep van een Koekoek ♂ gehoord.

Nabeschuiving

Uit de geraadpleegde vakliteratuur blijkt dat Kleine Karekieten vaak opvallend dicht bij elkaar plegen te broeden. Dit was ook bij 'onze' vogels het geval. De onderlinge nestafstand in de 3 tot 6 meter dikke rietkragen langs de vijvers bedroeg gemiddeld slechts circa 12 meter. Er huisden per vijver elk vijf kleine karekietenparen. Verder werden twee nesten ontdekt in een ± 40 meter lange en gemiddeld 3 meter brede rietkraag langs een brede randsloot. Ook deze nesten bevonden zich op circa 12 meter afstand van elkaar. Zij bevatten beide een koekoeksei, waarvan één ei niet is uitgekomen. Er hebben dit jaar dus ten minste 17 paar Kleine Karekieten op het WRK-terrein gebroed. Hierbij dient nog te worden vermeld dat door ons ook op vier andere plaatsen min of meer geregeld zang is gehoord, namelijk in een ± 6 meter brede en ± 35 meter lange droogstaande afwaterings-sloot die geheel met riet was dichtgegroeid en in een drie-tal bosjes op respectievelijk 10, 15 en 35 meter afstand van de dichtsbijzijnde rietkragen. De Kleine Karekiet in de droge sloot was vermoedelijk een ongepaarde vogel. Er was daar tenminste geen enkel nest te vinden. In de bosjes is door ons niet naar nesten gezocht. De in de rietkragen ontdekte nesten bevonden zich met slechts twee uitzonderingen alle op minder dan 1 meter afstand van de waterzijde van de vegetatie, die ter plaatse steeds uit 'middelzwaar' riet bleek te bestaan. Plaatsen met ijl 'zwaar' riet en plaatsen met uitsluitend dunne rietstengels

De parasitering door Koekoeken blijkt over grote gebieden berekend zelden meer dan 1 % per waardvogelsoort te bedragen.

Foto: Piet Munsterman.

werden door nestbouwende karekieten kenmerkend gemeden. Hetzelfde gold ten aanzien van de plaatsen waar het riet gemengd was met andere moerasvegetaties. Op basis van nestvondsten menen wij te mogen concluderen dat wellicht ongeveer de helft van de Kleine Karekieten twee keer heeft gebroed.

Het is de vraag of hierbij ook vogels zijn die eerder in het seizoen koekoeksjongen hebben grootgebracht. Het feit dat ten minste twee nesten waar door ons jonge Koekoeken zijn aangetroffen later waren opgelapt en opnieuw kleine karekieteneieren bevatten, behoeft namelijk uiteraard niet zonder meer te betekenen dat het bewuste nest twee keer door het zelfde ouderpaar is gebruikt. Theoretisch is het zelfs zeer wel mogelijk dat de door ons vermeende tweede broedsels in feite eerste broedsels zijn geweest van jonggehuwde Kleine Karekieten die door plaatsgebrek niet eerder 'aan de bak konden komen'!

De negen koekoekseieren waren blijkens de grote mate van onderlinge uniformiteit wellicht alle van één wijfje afkomstig. Ook de kleine onderlinge verschillen in leeftijd van de geringste koekoeksjongen wijzen in deze richting. Het is in dit verband vermeldens-

waardig dat blijkens de geraadpleegde vakliteratuur de legcapaciteit van koekoekswijfjes varieert van 9 tot 22 eieren, waarbij echter slechts zelden meer dan 11 eieren 'per serie' worden gelegd. Het aantal eieren is echter sterk afhankelijk van het aantal beschikbare nesten van waardvogels.

Onder uitzonderlijke omstandigheden (zoals bijvoorbeeld het constant uithalen van koekoekseieren door verzamelaars) zijn zelfs gevallen van 22 tot 29 eieren per koekoekswijfje bekend.

Het wordt aangenomen dat Koekoeken bij voorkeur een vaste waardvogelsoort uitkiezen en dat is vermoedelijk vrijwel altijd de soort is waardoor de betrokken Koekoeken zelf is grootgebracht. Lang niet alle door Koekoeken gelegde eieren blijken vliegvlugge jongen op te leveren. In de geraadpleegde literatuur wordt melding gemaakt van nestverliezen van 30 tot 70 %. De verliezen verschillen overigens per regio en per waardvogelsoort. Er blijken in Europa circa 90 verschillende waardvogelsoorten bekend te zijn, waarvan er ten minste 36 inmiddels ook in Nederland zijn aangetroffen. De parasitering door Koekoeken blijkt over grote gebieden berekend zelden meer dan 1 % per waardvogelsoort te bedragen. Er zijn echter lokaal parasiteringspercentages van 37 tot 49 van de gevonden nesten bekend. De Kleine Karekiet blijkt zowel in ons land als in verschillende andere Europese landen één van de meest voorkomende waardvogelsoorten te zijn.

In Engeland bleek 3 % van 2.826 in het 'nest-record-schema' van de BTO geregistreerde

Het aantal eieren van een Koekoek is sterk afhankelijk van het aantal beschikbare nesten van waardvogels.

Foto: Piet Munsterman.

De Kleine Karekiet blijkt, zowel in ons land als in verschillende andere Europese landen, één van de meest voorkomende waardvogelsoorten bij de Koekoek te zijn. Foto: Fred Hess.

nesten van Kleine Karekieten door Koekoeken te zijn gepredeerd. De onderzoeker J. Wyllie vond er echter een 10 %-predatie bij 1764 in Cambridgeshire in de jaren 1974-1979 door hem gevonden kleine karekietennesten. Bij een andere waardvogelsoort, namelijk de Roodborst, werden blijkens het Handbuch der Vögel Mitteleuropas 37 % van de 1285 gevonden nesten door Koekoeken gepredeerd. In dit boek wordt als record-prederingspercentage verwezen naar een bij één van de Brandenburgse meren in de DDR verricht onderzoek, waarbij van 88 daar gevonden kleine karekietennesten 49 % door Koekoeken werd 'benut'.

Het door ons gevonden parasiteringspercentage van 53 % van de eerste broedsels van de in de rietkragen op het WRK-terrein nestelende Kleine Karekiet mag dus gevoeglijk als extreem hoog worden aangemerkt. Het betreft hier in verhouding tot de geciteerde buitenlandse onderzoeken echter een relatief klein aantal nesten. Wij zijn echter van plan om zo mogelijk ons onderzoek in de komende jaren voort te zetten. Wij willen daarbij

speciaal aandacht besteden aan de broedresultaten in de gepredeerde nesten. Onze score van zeven vermoedelijk uitgevlogen jongen op negen in 1983 gevonden koekoekseieren steekt namelijk bijzonder gunstig af bij een eveneens door Glutz & Bauer (1980) geciteerd Frans onderzoek, waarbij 33 % van de 174 door Koekoeken in kleine karekietennesten gelegde eieren mislukte. In Engeland bleek overigens slechts 1 van de 25 daar gecontroleerde broedgevallen voor de betrokken Koekoeken negatief te zijn verlopen (Glutz von Blotzheim & Bauer 1980).

Het is mede in dit verband jammer dat ons geen nadere gegevens bekend zijn over een in Vogels van de Grote Rivieren vermeld onderzoek, waarbij in de Schellerwaarden langs de IJssel in 1971 in zes nesten van vijftien tot twintig aldaar broedende Kleine Karekieten koekoekseieren zijn aangetroffen. Alles bijeen zijn wij erg benieuwd naar het verdere wel en wee van 'onze' Kleine Karekieten en Koekoeken. Wij zien al weer reikhalzend naar het volgende broedseizoen uit!

■ S. Braaksma, Inspectie Natuurbehoud van het Staatsbosbeheer, postbus 20020, 3502 LA Utrecht.

GERAADPLEEGDE LITTERATUUR:

- Alley, W.F. et al (1971): Avifauna van Midden-Nederland. Bladzijden 286-398.
 Bergh, L.M.J. et al (1979): Vogels van de Grote Rivieren. Bladzijde 446.
 Erve, F.J.H. et al (1967): Avifauna van Noord-Brabant. Bladzijde 184.
 Eykman, C. et al (1937): De Nederlandsche Vogels. Deel 1: 241-242 en 363-366.
 Glutz von Blotzheim U.N. & K.M. Bauer (1980): Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Deel 9: 181-216.
 Hellebrekers, W.P.J. & A.W. Hellebrekers (1953): *Cuculus canorus*: de verspreiding in Nederland, de aanpassing van haar eieren en een opsomming van deels omstreden punten betreffende de broedbiologie. Limosa 26 (1-2) : 1-20.
 Hellebrekers, W.P.J. (1955): De verspreiding van *Cuculus canorus* in Nederland en in het grensgebied, 2e aanvulling. Limosa 28 (1-2) : 28-30.
 Ploeg, D.T.E. van de, et al (1977): Vogels in Friesland. Deel 2: 858-862.
 Ploeg, D.T.E. van de, et al (1979): Vogels in Friesland. Deel 3: 1205.
 Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland (1981): Randstad en broedvogels. Bladzijden 307 & 385.
 Wyllie, I. (1983): The Confusing Cuckoo. Birds 9 (6) : 37-38.